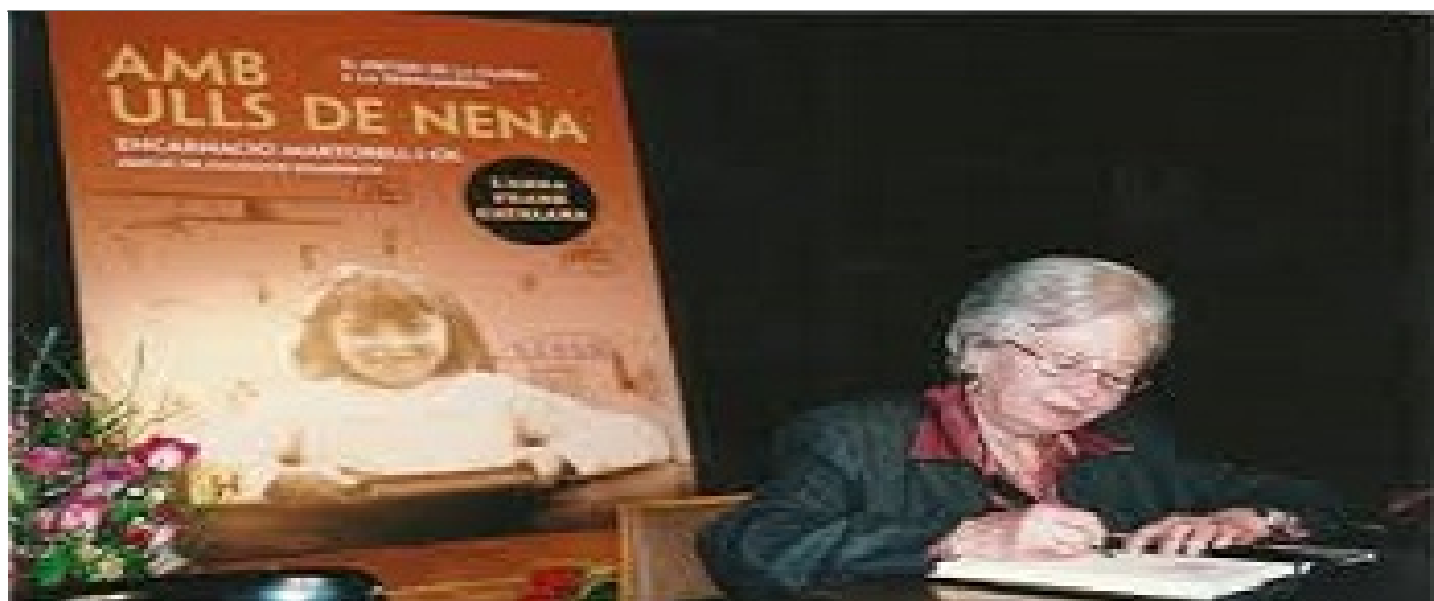

Tot rellegint 'Amb ulls de nena'

Autor: Marc-Vicent Adell

Data de publicació: 30-11-2017

El diari sobre la Guerra Civil escrit per Encarnació Martorell i Gil a partir del 1936. Ressenya d'en Marc-Vicent Adell.

Una nena catalana i lletraferida

Hi havia una vegada una nena de dotze anys que escrivia un diari personal. És clar que no parlem d'un infant educat en els sistemes pedagògics de l'actual Europa neoliberal que acaben per fer-nos odiar els llibres i l'escriptura, ni tampoc no ens referim a una de les adolescents escolaritzades en les reformes educatives espanyoles, moltes de les quals no saben ni posar accents en les redaccions de 4t de l'ESO.

La nena de la nostra història es deia Encarnació Martorell i Gil i vivia a la Barcelona dels anys trenta, amb els pares i germans, al número 458 del carrer Diputació. Ans la família no era burgesa i l'Encarnació menava una vida humil i estudiava al col·legi Martinense, on l'ensenyament es feia en castellà i on "s'humiliava els alumnes amb el càstig corporal", segons informa el biògraf de la nostra autora (1).

La petita Encarnació

Però quan l'Encarnació va complir 8 anys es va traslladar al Grup Ramon Llull del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona, un centre on la llengua de transmissió de coneixements era la del país i on la nostra protagonista va descobrir moltes coses, entre altres que la lectura pot ser un veritable espai de llibertat en què el diàleg amb els autors i llurs idees no s'imposa. D'aquesta manera, l'Encarnació va poder desenvolupar una veritable estimació envers l'estudi i es va iniciar en el coneixement d'escriptors com en Carles Soldevila o com la Bertha von Suttner, primera dona a rebre el premi Nobel de la Pau amb el seu llibre clàssic de tradició pacifista Abaixeu les armes! I és que s'havia proclamat la Segona República i l'educació es modernitzava d'acord amb els nous temps lliberals. Així és que l'Encarnació va acabar trobant en l'escriptura una eina d'expressió perfecta. Les seves professores aviat se'n van adonar i l'Encarnació fou

anomenada cronista oficial de l'escola. No ens hem d'estranyar que un dia de l'estiu del 1936, a l'edat de 12 anys, una nena catalana comencés a escriure unes reflexions que deien així:

“19 de juliol. No comprenc què passa.

“Quin espectacle! La gent als balcons i a les finestres; un trànsit grandíós, un tiroteig constant. Els autos porten pintades les lletres CNT-FAI, o bé UGT, AIT i moltes altres.

“Qui ho havia de dir, que avui 19 de juliol del 1936 hi hagués aquesta revolució? Ningú. El poble es pot dir que no en sabia res. / Se sap que els generals s'han revoltat. A Barcelona, a Madrid, a València i a altres llocs ha sigut avui, però als altres ja va ser ahir./ Tothom parla del mateix; els diaris sols porten notícies d'aquest fet... Però es diu que no durarà gaire.”

Interior del llibre

I aquestes reflexions van continuar al llarg de tres anys terribles en què la petita observava com el feixisme protagonitzava un cop d'estat al nostre país i com la conseqüent revolta esdevenia una guerra civil de dramàtiques conseqüències.

L'Encarnació va poder sobreviure a la contesa, a diferència d'amics i de parents, tot i que amb la victòria del general Franco va veure truncades les seves esperances d'estudiar el Batxillerat. L'etapa històrica que es va obrir va descriure la coneguda dictadura que tots els estats d'Europa van permetre durant gairebé quaranta anys i, finalment, l'anelhada democràcia va arribar a Catalunya amb la mort del dictador.

I conte contat, conte acabat? Doncs no, perquè, realment, podem afirmar que la democràcia ha arribat a casa nostra?

Un dietari inèdit de la Guerra Civil a Catalunya?

L'Encarnació va finir el seu dietari el 26 de gener del 1939 després de la mort per bombardeig d'un amic seu i va seguir estudis mercantils en acabar la guerra, es va casar i va treballar de secretària per mantenir el seu fill oligofrènic fins a la jubilació. Però amb aquelles reflexions que havia escrit, anys abans que ho fes la l'arxiconeguda Anna Frank... què havia passat? Es tractava d'unes paraules verídiques que mereixien ésser rescatades si és que havien sobreviscut a l'atzar.

Així és que un dia de fa uns deu anys, l'investigador en pedagogia Salvador Domènech va decidir treballar en la recuperació de la memòria de l'educació a Catalunya i va enquestar els antics alumnes de les escoles públiques de l'Ajuntament de Barcelona dels anys trenta. Aleshores va conèixer l'Encarnació Martorell, una senyora gran que servava intactes els records juvenils escolars. L'Encarnació va explicar la seva percepció sobre l'educació rebuda i va revelar que conservava uns fulls que havia redactat de petita. Els va mostrar al nostre investigador i és així com en Salvador va contemplar, astorat, un tresor que la casualitat li descobria: un testimoni històric de primera mà que havia restat ocult durant més de setanta anys. Perquè l'Encarnació havia escrit un dietari sobre la Guerra Civil a Barcelona seguint els seus impulsos literaris.

D'immediat es va transcriure el dietari i l'editorial Ara el va editar en forma de llibre el 2008, amb fotografies inèdites de l'Encarnació a l'escola, amb la família i amb les amiguetes, amb retalls de la premsa del 1937 que informaven sobre els bombardeigs i l'evacuació dels civils i, el més important, amb la reproducció de les pàgines del text autògraf que avui hem volgut recordar. Pàgines escrites en català normatiu. Pàgines innocents amb un estil tímid que evoluciona i es converteix en madur i novel·lesc. Pàgines inesborrables creades gràcies a l'impuls de l'escola pública laica i catalana.

El llibre consta d'un pròleg de Josep-Maria Solé i Sabaté que destaca l'impacte colpidor del món pur de l'Encarnació en un lector adult, així com també d'una impagable introducció d'en Salvador Domènech que recull el context social en què va viure l'Encarnació, alguns aspectes autobiogràfics seus i els trets literaris de l'obra que ha volgut editar. Tot plegat forneix un conjunt de 173 pàgines que es llegeixen d'una tirada.

Ara, amb la màgia de la literatura podem esdevenir una mica l'Encarnació que escrivia, per exemple, amb un estil encara per polir:

“Em torno roja, m'espanto. Ja he aixecat el llençol per anar-me'n a dormir i sento un gran soroll. Al cap de pocs moments sentim les sirenes. La meva germana plora, s'ha espantat, pobreta. Sento crits d'“Àngel!”, és la mare que crida el meu germà. / Baixem al principal. Mentre estic a l'escala sento diversos espetecs. Estic al menjador asseguda

en una butaca arraconada a la paret. Estic pensant en aquests moments que ara ja hem començat i que cada nit vindran. Potser no veuré més les meves amigues. Mentre penso això, sento diverses explosions seguides. Els minuts em semblen anys. Estem a les fosques, no hi ha electricitat, solament allà al capdavant d'una sala hi ha un ciri encès. No el posem més a la vora perquè no es vegi la claror des de l'exterior. / Miro per una finestra. Està tot fosc; solament de tant en tant es veu una resplendor que surt de Montjuïc.”

O que ens explicava, quan ja van transcórrer un anys i s'expressava amb més maduresa, que....:

“En el diari d'avui 16 de novembre, a La Vanguardia, llegeixo “El glosario de los 13 fines de guerra”. En llegir aquest escrit m'he exaltat tant que em veig obligada a parlar-ne al meu quadern de notes. Com que em seria impossible passar aquí els tretze punts, per la seva extensió, em limitaré a passar-hi la part més criticable que hi trobo. Un tros és el següent: “En el programa del gobierno aparece la amnistía con las dimensiones indispensables para constituir una de las piezas esenciales de la paz civil que ha de poner término a la lucha presente. Estas dimensiones son tres -només n'anoto la tercera-: (...) Su extraordinaria amplitud, pues sólo extinguirá por completo todas las responsabilidades, sino que ha de borrar hasta el recuerdo de las infracciones cometidas y de las penas impuestas, dándolas al olvido, como si no hubiesen existido jamás.”

En un altre lloc llegeixo: “Y sin embargo, consciente de las realidades vividas, sumisa a los mensajes del interés nacional, inscribe en su programa de olvido y perdón.”

El final d'un altre paràgraf: “... La política de generosidad que perdona y olvida.”

I aquestes dues últimes paraules les trobo a cada pas de l'escrit. I aquestes són les paraules que m'exalten. Jo crec que si un home és atacat per un altre i es defensa, i en la lluita va perdent no ha de dir-li: “Quan la lluita hagi acabat oblidaré el que m'has fet. Et perdono.” No, això no ho dirà mai.

Diuen que s'ha de perdonar. Conforme. Si l'home que ha atacat es penedeix del que ha fet i va a l'agredit i li demana perdó, farà mal fet si no el perdona. Però sense que ho demani, has de perdonar-lo? Quan veus que està a punt de llençar-te al sòl, has de cridar-li: “Et perdonaré, oblidaré tot el que m'has fet!”? Això mai!

Perdó i oblit. Quines paraules! És que la mare que ha perdut un fill a la guerra podrà perdonar mai els culpables de la mort del fill; podrà mai oblidar-ne la mort?”

Són fragments d'una vida que amb tan sols dotze anys es va tornar adulta i va haver de viure una experiència d'ocupació militar feixista en la Catalunya del segle XX.

Rescatem Amb ulls de nena

Amb ulls de nena, el diari de la guerra a la rereguarda, títol final de l'edició, va generar una certa popularitat en el seu moment, devers el 2008. S'hi va fer un programa a TV3 que es pot rescatar per internet i s'hi van escriure notícies i recensions, d'entre les quals cal destacar la de la Laura Aguilera a la Revista Catalana de Pedagogia. Després, però, el silenci més incomprensible li ha caigut damunt. El llibre no ha passat de la segona edició, no ha circulat per les escoles i no el recorda gairebé ningú, malgrat que s'ha traduït al castellà, al portuguès i al francès. Què ha passat? Per l'amor de Déu, un testimoni literari que avança el nostre geni i tremp literari catalans al geni i tremp literari de les altres literatures europees normals protegides pels seus estats, bé es mereixia un reconeixement més digne!

Crec que som davant d'un oblit històric que cal esmenar, com molt sovint s'esdevé al nostre país i jo sempre hi he pensat, en l'Encarnació i en el seu dietari. I avui, en aquest mes d'octubre del 2017 em sembla que tots hem de llegir Amb ulls de nena una altra vegada.

Què ha passat amb la nostra democràcia?

Perquè aquests dies en què l'Estat Espanyol ha reprimat la pacífica participació ciutadana en el Referèndum de l'1 d'octubre sobre l'autodeterminació de Catalunya... pràcticament no he pogut ni dormir. El neguit m'ha deixat aixafat i he experimentat una profunda indignació davant de tanta injustícia, persecució, mentides i desinformació per part de la premsa i el govern espanyols. Hem vist com una consulta democràtica esdevenia una cacera policial i com el dret fonamental dels pobles a decidir el seu futur era ignorat pels estats membres de la Unió Europea.

I he recordat els diversos episodis històrics en què Espanya ha demostrat el seu estrany amor envers nosaltres: la Guerra dels Segadors, la Guerra de Successió, les diverses monarquies absolutistes, les guerres carlines, la Dictadura d'en Primo de Rivera, la d'en Franco, el cop militar d'en Tejero el 1981...

Llavors he intentat esbargir-me i m'ha vingut al pensament el dietari de l'Encarnació. I l'he tornat a llegir.

Una altra vegada m'he convertit en l'Encarnació Martorell nena, he sentit ràbia i dolor contra una guerra injusta, he hagut de fugir de sota les bombes feixistes caigudes a Barcelona, he fet cua per la compra racionada de quatre verdures pansides i he experimentat ganes de plorar en els menjadors populars tercermundistes organitzats perquè la població civil pogués sobreviure. Una altra vegada m'he posat a escriure un dietari amb la llum de les espelmes per explicar al món les nostres penes, però també he jugat sota el sol de les escoles, he après francès amb les meves professores i he tingut el desig d'estudiar de gran per ajudar el meu país a ser una mica més culte i més lliure. Haig de dir que la Segona Guerra Mundial no m'ha ajudat gens ni mica, ni la lleva del meu germà, ni les famílies destrossades amb els fills morts, ni la malaltia de la tia, ni la mort de l'oncle al front, ni la desesperació del pare, ni els nens famolencs que em pidolaven pa pel carrer, ni menys encara el meu primer amor, adolescent, colpidor i innocent...

I és així com he tornat a identificar-me amb la nena cronista que ens infon a tots l'amor per la democràcia que necessitem i que es mereix un gran homenatge.

Per això, avui, vull dir en veu alta i clara:

Encarnació Martorell i Gil, siguis on siguis, gràcies per la teva valentia i la teva esperança. Gràcies per haver escrit unes pàgines tan boniques i tan sinceres. I gràcies també perquè ens animes a no oblidar el teu testimoni contra la barbàrie. És amb persones com tu que la literatura recobra la seva dimensió social i ens recorda que hem de canviar la realitat amb la nostra fantasia però també amb el nostre compromís democràtic.

Aleshores em relaxo, decideixo ensenyar les paraules senzilles però fermes de l'Encarnació i començo a escriure una ressenya que diu:

“Hi havia una vegada una nena de dotze anys que escrivia un dietari personal...”

Portada del llibre

I finalment afegeixo:

Bon dia, Llibertat. Lamentablement, molts pobles del món encara no podem acollir-te a les nostres cases.

Marc Vicent Adell

(1) Martorell i Gil, Encarnació; Amb ulls de nena, el dietari de la guerra a la rereguarda, Badalona, Ara llibres (2008)